

Anlaşılmazlıqlarımız olub. Birinci kursda idik, Azər müəllim "Diçliyyə giriş" keçirdi. Gəncliyi və təmiz geyimi ilə diqqətimizi cəlb edirdi. Əllərinin, bəliyin üstündə sıx qəhvəyi tülkər də bizə qərribə görünürdü. İkinci cərgədə oturmuş qızlardan birini qaldırdı. Qız müəllimə qarşısındakı qızın kürəyinə söykəyib ildırım kimi oxudu, oturdu. Hiss olundu ki, müəllim razı qaldı. Ardınca məni çağırırdı. Kənddən gəlmiş zəif və cılız uşaq. Dəftəri də götürmədim, çıxdım qabağa. Bir qədər əzə-əzə, bir qədər sızla-sızla ilk seminarında dərsi danışdım. Azər müəllim razı qalmadı:

- O qız kimi danışmaq lazımdır, - dedi. Arada dialektologiya fənnini də keçmişdik. Dialektologiyadan kurs işi də yazmışdıq. Mövzüm "Uşaq oyunları" idi. Səliqə ilə hər bir oyunun sxemini çəkmişdim, məzmununu və şeir parçalarını yazmışdım.

Tələbə yoldaşım Arif xahiş etdi ki, onun da kurs işini yazım:

-Yaza bilmirəm. Xəttim də çox pisdir, kəsilib qovulacağıam,- dedi - mənə kömək elə.

Kömək elədim, onun da kurs işini yazdım. Azər müəllim Arifə "əla", mənə "yaxşı" yazmışdı (Onu da deyim ki, oxuduğum dövrdə iki dəfə kurs işi yazmışam. İkincisi ədəbiyyatdan idi, rəhbərim Şixəli Qurbanov idi, ondan "əla" almışam və hər iki kurs işini saxlayıram - aspirant olanda laborantlar tapıb verilib).

İmtahanlar gəlib çatdı. Arif də kəsildi, qız da kəsildi. Mən danışıqda Azər müəllim çox tövəcüləndi:

-Quşdan, Mürsöl, bura gəlin, bu oğlan yaxşı danışır!

(Quşdan Bağirov sinif nümayəndəsi, Mürsöl Həkimov qrupumuzun ağsaqqalı, mən isə komsomol katibi idim).

Quşdan dedi:

-Azər müəllim, Qəzənfər hamıdan yaxşı oxuyur, amma nə isə siz...

Dalini demədi.

Mənə "əla" yazdı.

Mən sonralar belə özlüyümdə analiz edib fikirləşmişəm ki, görünür, Azər müəllimdə hansı hərəkətimlə bağlı işə mənim haqqımda belə bir mülahizə yaranmışdı ki, mən elə orta səviyyə bir tələbə ola bilərəm.

Bunlar giley-güzar deyil, bir həqiqətdir. Belə xırda hadisələrdən inciməyə dəyməzdi və mən müəllimimdən incimirdim də. Bu cür xırda detallara baxmayaraq, Azər müəllimə həmişə böyük hörmət bəsləmişəm, hər yerdə onun zəhmətəkş alim, istedad sahibi olduğuna söyləmişəm.

Azər müəllim kafedrada yeganə adam idi ki, Moskva məktəbini keçmişdi. Nəzəri savadı ilə yanaşı, rus dilini, erməni dilini gözəl bilirdi. Azərbaycanın bütün ərazilərinin şivə xüsusiyyətlərinə dərinəndən bələd idi və yene yeganə adam idi ki, akademik M.Şirəliyevin "Azərbaycan dialektologiyası" əsərinin qarşısına özünün "Azərbaycan dialektologiyasının əsasları" nı çıxarmışdı.

O zaman institutun dil-ədəbiyyat fakültəsi nəzdində erməni bölməsi də var idi. Azər müəllimin professor Qurbanovla Antonyanla erməncə necə səlis danışdığına qulaq asıb həsəd aparmışam. Tədqiqatçı üçün bunlar çox vacib keyfiyyətlərdəndir.

Bir dəfə xüsusi bir problemə həsr olunmuş konfrans keçirirdik. Azər müəllim rus dilində məruzə etdi. Mənimlə aspirant yoldaşı olmuş şair Sokrat Xanyan (Bakıda təhsil alsa da, sonralar Azərbaycana qarşı köskin "itihamlar" söyləyənlərdən, qara yaxanlardan idi) yanında oturmuşdu. Qulaq ası-aşa köksünü ötürüb dedi:

OPPONENTLƏRİ DƏ TƏYİN OLUNMUŞDU...

-Nə gözəl, nə solis danışıq! Kaş rus dilini belə bilə idim...

1971-ci ildə doktorluq dissertasiyası müzakirə olundu. Dissertasiyanı çox diqqətlə oxumuşdum. Danışdım. İclas qurtaranda qoluma girib dedi:

-Mən elə şey yazmışam ki, sən məni bu qədər təriflədin. Lap utandı...

-Azər müəllim, - dedim, - əsəriniz çox qiymətli əsərdir. Mən heç bir artıq söz deməmişəm...

Sonralar mənə aydın oldu ki, Azər müəllimin mənim barəmdə müsbət mülahizələri də varmış. Professor Ə.Əmirçizadə 1979-cu ilin aprelində qəflətən vəfat etdi. Bir qədər sonra Afad Qurbanovu kafedra müdiri seçdilər. Kafedrada müzakirə zamanı Azər müəllim bir ağsaqqal kimi söz alıb danışdı. Afad Qurbanovun münasib olduğunu söylədi və dedi:

-Bizim kafedrada Qəzənfər müəllim həm elmi, həm də təşkilatçılıq cəhətdən Əzəl müəllimin üslubuna hamıdan yaxındır. Biz bir şortlə də sizin kafedra müdiri olmağınıza razılıq ki, Qəzənfər də kafedra müdirinin müavini olsun. Sizin deqanlığında işiniz çox olur, kafedranı o aparın.

Mən gözəlmirdim, üroyimdə Azər müəllimə təşəkkür etsəm də, yaxşı bilirdim ki, bunu heç vaxt eləməzlər.

90-cı illərdə mən fakültənin dekanı olanda, nədənsə, ictimai iş üstündə yene bir-iki dəfə portlaşdıq və bu dəfə xeyli müddət danışmadıq da. Amma belə vəziyyətdə də mən həmişə hörmətini saxlamışam. Fakültə elmi şurasında yenedən dosent vəzifəsinə seçilərkən hər dəfə onun layiq olduğu sözləri demişəm:

-Doğrudur, Azər müəllim yenedən dosent vəzifəsinə seçilir, amma biz onu həqiqi mənada doktor, professor sayırıq. Bilirik ki, o, bu ada çox-çox əvvəldən və çoxlarındən əvvəl layiqdir, lakin nöyün ucubtındansa, bu işin sonlaşdırılmasını başa çatdırmadı.

Yeri düşəndə belə danışırdım, amma Azər müəllim və onun təbiə haqqı məni həmişə düşündürürdü. Məni düşündürürdü ki, nə üçün bir sıra adamlar onun-bunun əsərlərini konspektini çıxarıb, oradan-buradan köçürüb doktor, professor olur, Azər müəllim öz halal zəhmətini qiymətli nəticələrini ortaya çıxarmır. Nə üçün bir sıra adamlar zəhmət çəkəndən doktor olur,

Azər müəllim min zəhmətlə yazdığı hazı əsərini müdafiə etmir?

İşi hazır idi - iki cildde. Həcmi çox idi, cildin birini - lüğət hissəsini ixtisas edib bildirdi, ayrıca çap etdirib bildirdi. Həm də solis bir şəkildə özü rus dilinə çevirmişdi.

Müdafiə edib-ətmək üçün o dövrdə üç yıl var idi və elə indin özümdə də insanlar əsərin həmin yollarla gedirlər: birisi bu idi ki, saxta bir əsər düzəldənsən - ordan-buradan köçürsən, amma həyasız olasan, onun-bunun haqqında imzasız məktublar yazıb, camaatı ləkələməyə çalışıb özünlə irəliləyən və "doktor" olasan; birisi də bu idi ki, adam kimi zəhmətlə, öz istedad və biliyin hesabına əsər yazasan, sənə ləngitməyə, partiya töhməti verdirib müdafiəyə qoymamağa çalışalar, amma sən mübarizə aparıb, çalışıb-vuruşub, axır ki, böyük çətinliklə istəyini nail olasan; üçüncüsü də bu idi ki, sənə böyük zəhmətin ola, istedadın ola, əsər yazasan, amma bu həyasızlar aləmində bədbinləşib müdafiədən imtina edəsən.

Azər müəllim üçüncü yolu seçdi.

Məni həmişə düşündürürdü. Bir o yox, ümumən qayğısızlıq və haqsızlıq. Odur ki dekan işlədiyi dövrdə dəfələrlə təklif etdim, müdafiə etməsini xahiş etdim.

Akademik M.Şirəliyevlə münasibətini əvvəldən pozmuşdular. Amma bu, müdafiə etməyə üçün əsas deyildi və ola da bilməzdi. Bilirdim ki, M.Şirəliyev həm kin saxlayan deyil, həm də mənim sözümdən çıxmaz. Odur ki dedim:

-Azər müəllim, əsərin hazırdır, gəl Şirəliyevlə danışıq, müdafiə elə.

-Yox, -dedi, - istəmirəm.

Bir neçə ay keçdi, yene dedim:

-Əşi, gəl Məmmədəğal müəllimlə danışım, sonodlarını təzələ, müdafiə elə.

-İstəmirəm, - dedi.

Bir neçə vaxtdan sonra yene dedim.

Yene "İstəmirəm" deyəndə əl çəkəmədim, bir qədər də səsimi ucaltdım:

-De görüm, niyə istəmirsiniz? Nə mane olur?

Bir az fikirləşib dedim:

-Nəvələrimi saxlayıram.

Gülmək məni tutdu:

-A kişi, hamı nəvə saxlayır, bunun müdafiəyə nə dəxli var? Bu nə zarafatdır?

Azər müəllim bu dəfə bir başqa söz də dedi, tövəcül və təəssüf etdim, daha israr eləmədim.

Qubada istirahətdə idim. 80 yaşımın tamamında (2002-ci il 8 avqust) istədim teleqram vurub təbrik etmə, etmə bilmədim: ADPU-ya teleqram vurmaq istəmədim, ev ünvanını isə bilmirdim.

Oxucu soruşa bilər ki, bunları mən niyə xatırlayıram, Allaha şükür, Azər müəllim sağ-salamat, 50-60 yaşlarında cavan oğlan kimi dərslərini deyir, hər gün vaxtında dərsə gəlib-gedir. Amma vaxtla ən incə şivə xüsusiyyətlərini qulaqla alan Azər müəllimin bu yaşda bir qədər eşitmə qabiliyyəti zəifləyib.

Təbiət hər şeyi planlaşdırır. Bu yazının da meydana çıxması, müdafiənin planlaşdırılmı. Səbəbi olmasa idi, düz 35 il əvvəl - 17 noyabr 1971-ci ilə aid olan bir hadisə elə məhz 35 il sonrakı həmin gün - 17 noyabrda qəflətən, birdən-birə özümlə göstərilməzdi...

İşə gətməmişdim. Köhnə yazılarımı tökü baxırdım. Azər müəllimin doktorluq dissertasiyası haqqında çıxışım olma keçdi. Oxuyub, o günləri xatırladım, olub-keçənlərin bir qismi yadıma düşdü. Pisdir-yaxşıdır, bilmirəm, həyata göz açdığım vaxtdan indiyə qədər hər hansı biri ilə olan söhbətlərim olduğu kimi yadımda qalıb. Hətta söz deyənənsə özü yadından çıxdığı halda, mənim yadımdan çıxır. İmkən daxilində onları qələmə alıram. Gələcək nəsillər bizim dövrün təfəkkür və düşüncəsi ilə tanış olsun.

İndi bu və ya digər dissertasiya işini müzakirə edib müdafiəyə buraxan məsələnin protokolu da iddiaçı özü yazır. Amma o vaxtlar - 60-cı illərin ikinci yarısı və 70-ci illərdə mən kafedranın katibi olanda müzakirə edilən bütün dissertasiya işlərinin protokolu özüm yazırdım, bir nüsxəsini mütləq saxlayırdım. Bu minvalla Azər müəllimin dissertasiyasının protokolu da mənəndə olmalı idi. Bir qədər axtarırdan sonra onu da tapdım. Bunları oxuduqdan sonra və elə oxuya-oxuya yene də min dəfə təəssüf etdim.

İndi həmin çıxışı və protokolu bir kəlmə də dəyişmədən oxuculara təqdim edirəm: Protokolu mən yazdığım üçün o vaxt çıxışımın da əsas hissəsini ora daxil etmişəm.

Protokolun surəti Azər müəllimin özündə olmalıdır.

"V.I.Lenin adına APL-nin dosenti, filologiya elmləri namizədi Azər Əliş oğlu Hüseynovun "Azərbaycan dilinin şimal-qərb şivələri" mövzusunda doktorluq dissertasiyası haqqında rəy.

Mən dissertasiyanın II hissəsi üzərində dayanmaq istəyirdim. Bu hissə dörd fəsiləndən ibarət olub, ümumiləşmiş şəkildə "Leksika" adlanır. Bu hissənin lap əvvəldən praktik şəkildə həqiqi leksikoloji tədqiqatın çətinlikləri özümlə göstərir. Müəllimin əsas xidməti Azərbaycan dili şivə leksikasının şimal-qərb layını ustalıqla, ağırlıqla tədqiq qaldıra bilməsindəndir. Türk dilləri və moqol dil ilə aparılan müqayisələr əsasında müasir dilimizdə leksik-semantik cəhətdən fərqli xüsusiyyətlərə malik olan bir qrup sözün etimoloji tədqiqatı həmin sözlərin inkişaf yolu haqqında aydın təəssüv yaradır.

Əvvəli 2-ci səhifədə

Bu hissədə şivələrdə az təsadüf olunan, müəllifin çox yaxt yalnız türk dilində rast gəldiyi sözlərin lüğəti də verilmişdir. Belə sözlərə digər türk dillərində təsadüf edilməməsi, müəllifin qeyd etdiyi kimi, ayrı-ayrı dillərə məxsus lüğətlərin dil materialının əhatə etmə imkanı ilə də bağlıdır. Bu hissənin başlıca nöqsanı, bizzə, türk tayfalarının qonşuluğundakı qədim qafqazdilli tayfaların təməsinin nəzərdə tutulmamasıdır. Şimal-qərb şivələrində belə faktlar nisbətən çox ola bilər. Görünür, bu sahəyə az diqqət yetirilməsi tarixi mənbələrin yoxluğu ilə əlaqədardır.

Müəllifin tədqiqləri şivə leksikasının sinonim zənginliyini göstərir: frazeoloji ifadələr, toponim və etnonimlər, keçmiş yaşayış yerləri, adətlər və ayinlər haqqında qeydlər və faktlar fonunda bu ərazidə yaşayanların qədim tarixi təsdiq edilmiş olur. Haylələr və lilyaylar, sadılar, bayatılar, tapmacalar, atalar sözləri və məsəllər, məhni dil tarixisi ilə yanaşı, folklorşünas üçün də çox maraqlıdır.

"Gülüm, səbəhdi" mahnısı Dədə Qorqud hissələri doğurur. Mətnlər, müsahibə aparılmış şəxslərin adları, onların yaşı və müsahibə tarixi bəzi qiymətli faktların təsədüfiliyi ehtimalını aradan qaldırır. Bu hissənin əsasını təxminən yüz səksən səhifəlik lüğət təşkil edir. Bu lüğət min ildən artıq bir dövr ərzində qorunub saxlanmış dil materialının sistemli tədqiqi olub, elm aləminə qiymətli hədiyyədir.

Bu hissədə xırda nöqsanlar da vardır... Bu cüzi nöqsanlara baxmayaraq, dissertasiya, uzun və ağır zəhmətin nəticəsi kimi, filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almağa tam müvafiqdir.

17 noyabr 1971-ci il

"Protokol №5

17 noyabr 1971-ci il tarixdə V.I.Lenin adına API-nin Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının iclası olur.

Məsələ: Filologiya elmləri namizədi, dosent Azər Əliş oğlu Hüseynovun "Azərbaycan dilinin şimal-qərb şivələri" adlı doktorluq dissertasiyasının müzakirəsi.

Çıxış edən yoldaşlar: Azərbaycan SSR EA-nın müxbir üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor Ə.Dəmirçizadə, dosent A.Məhərrəmov, dosent B.İbrahimov, dosent H.Mirzəyev, dosent Q.Kazımov, dosent Ə.Şükürov, dosent Q.Bağirov, dosent C.Cəfərov, dosent B.Sadıqov, b.m.R.Həsənov, b.m.B.Əhmədov, b.m.Ə.Bəşirova və başqaları göstərdilər ki, dosent Azər Əliş oğlu Hüseynovun "Azərbaycan dilinin şimal-qərb şivələri" adlı doktorluq dissertasiyası mövzusunun aktuallığına, tədqiqat üsuluna, müəllifin şəxsi əməyi nəticəsində toplanmış zəngin dialektoloji materialın təhlilinə görə fərqlənən, həm dialektologiya elminiz, həm də dilimizin tarixi üçün böyük əhəmiyyətə malik olan qiymətli əsəridir. Dissertasiya dosent A.Hüseynovun 50-ci illərindən başlayaraq apardığı uzun tədqiqatın nəticəsidir.

Dialektoloji tədqiqatın düzgün elmi

OPPONENTLƏRİ DƏ TƏYİN OLUNMUŞDU...

istiqamətdə aparılması üçün müəllif şimal-qərb şivələrində danışanların etnik xüsusiyyətlərinin tədqiqinə müəyyən yer verməli olmuşdur. Faktlar göstərir ki, şimal-qərb rayonlarının əhalisi etnik cəhətdən çox qarışıqdır. Burada qıpçaq ünsürlərinin üstün mövqə tutması, etnik cəhətdən türk olmayan tayfa qalıqlarının mövcudluğu tədqiqatı xeyli çətinləşdirmişdir. Bu çətinliklərə baxmayaraq, müəllif dəqiq istiqamət götürmüş və çox zəngin material toplamışdır. Müəllifin topladığı dialekt materialının əsasını nadir dil faktları təşkil edir ki, bu da qədim ünsürlərin dilimizin qollarında - dialekt və şivələrdə qorunub saxlandığını göstərən dəlillərdəndir. İndiyə qədər yanlış olaraq iber-qafqaz dillərinin, erməni dilinin elementləri kimi izah edilmiş bir sıra dil vahidlərinin müəllif tərəfindən qədim türk dillərinin qalıqları olduğunun müəyyənləşdirilməsi elm üçün çox qiymətli dir.

Dissertasiya dörd fəsildən ibarətdir. Birinci fəsilə müəllif Zaqatala, Qax və Balakən rayonları ərazisində baş vermiş tarixi hadisələri ardıcıl şəkildə izləmiş, bu qsa xülasə əsasında şivə əhalisinin etnik tərkibi haqqında aydın təsvür yarıda bilmişdir. Tədqiqat əsasında müəllif belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, şimal-qərb zonası şivələrinin lüğət tərkibindəki türk dil ünsürləri (qıpçaq və ümumən şimal türk dillərinə məxsus əlamətlər) daha qədim tarixi hadisələrlə bağlıdır; Qafqaz dillərinə məxsus elementlər isə qədim deyil, yaxın keçmişlə əlaqədardır. Tədqiqatdan aydın olur ki, Azərbaycan dilinin şimal-qərb şivələri xəzər, qıpçaq, oğuz və səlcuq problemlərinin həllində türkoloji axtarışlara kömək edə biləcək qiymətli faktlarla zəngindir. Tədqiqat olunan ərazinin toponomiyasında TURUKLAR, QIPÇAQLAR və OĞUZLARLA əlaqədar əlamətlər və izlər aydın şəkildə saxlanılmışdır.

Mürəkkəb tarixi şəraitdə müxtəlif qəbilə və tayfaların tarixən qarışması əsasında təşəkkül tapmış şimal-qərb şivələri fonetik tərkibcə zəngin və çoxcəhətlidir. Yığcam və dərin elmi təhlil əsasında qurulmuş ikinci fəsildə ("Şimal-qərb şivələrinin fonetik xüsusiyyətləri") müəllif şivələrin fonetik xüsusiyyətlərini araşdırmış, hamıya məlum olan, əksər dialekt və şivələrində işlənen faktları deyil, nadir və daha maraqlı fonetik xüsusiyyətləri əhatə etməklə, şivələrin tarixi aspektdə tədqiqinin orijinal bir nümunəsini yaratmışdır.

Başlıca olaraq, eşitmə üsulundan istifadə edən müəllif şivələrdə saitlərin ilkin və qədim uzanmasına təsadüf etmədiyini bildirir və sözün mənşəyinə diqqət yetirmədən bu ərazidə ilkin uzanmadan danışan dilçiləri haqlı olaraq tənqid edir. Müəllifin bu hissədəki tədqiqatının qiymətli cəhəti bəzi sait və samitlərin spesifik tələffüzünü türk dillərinin qədim tarixi ilə bağlaya bilməsindəndir. Lakin müəllif səslərin şivə tələffüz tərzini həmişə qədim türk izləri kimi izah etməmiş, qonşu dillərin təsirini də (məsələn, T3, Ç1 səslərində) unutmamışdır. Bu fəslin sait səslərin söz başında, söz ortasında qarşılıqları, tək-tək təsadüf edilən samit əvəzlənmələri, bəzi səslərin zoifləməsi, ses düşümlü, söz başında "y" samitinin saxlanması, söz ortasında samitlərin qoşalaşması, "h"laşma haqqında qeydlər, söz sonunda cingiltli samitlərin işlənməsi, sonu "ay" fonetik kompleksi ilə bitən sözlər, "genişlənmə" söz kökləri,

assimilyasiya, dissimilyasiya, metateza, ahoəng qanunu kimi çox maraqlı bölmələri tədqiq olunmuş şivələrin həqiqi elmi mənzərəsini əks etdirir.

Dissertasiyanın grammatik xüsusiyyətlərin tədqiqinə həsr olunmuş III fəsl ("Grammatika") daha geniş və daha zəngindir. Bu hissədə müəllif grammatik xüsusiyyətlərin tədqiqinə q r a m m a t i k kateqoriyalar (hal, mənsubiyyət, xəbərlilik və s.) üzrə ən qədim əlamətlərin üzə çıxarılması və tarixi istiqamətdə təhlil ilə başlamış, türk dilləri və qədim türk yazılı abidələri ilə müvafiq müqayisələr apararaq dəqiq nəticələr əldə etmişdir. Say (xüsusən sıra sayı) və əvəzliliklərə (daha çox işarə əvəzliliklərinə) dair qədim xüsusiyyətlərin aşkara çıxarılması və fəslin daha maraqlı və faydalı hissələrindəndir. Bu fəsildəki fel bəhsi də zəngin və genişdir. Müəllif fel bəhsi ilə əlaqədar Azərbaycan dialektologiyasının problematik məsələlərinə toxunmuş, felin şəkilləri ilə əlaqədar zəruri müqayisələr aparmışdır. Bəzi grammatik xüsusiyyətlər haqqında müəllifin apardığı ümumiləşdirmələr yalnız Azərbaycan dilçiliyi üçün deyil, türkologiya üçün də maraqlıdır.

Dissertasiyadan aydın olur ki, şimal-qərb şivələrində fəli sifət, fəli bağlama, qoşma, bağlayıcı, nida, ədat və modal sözlər qədim. xüsusiyyətləri saxlamış olmasına görə dialekt və şivələrimiz içərisində xüsusi yer tutur. Dosent A.Hüseynovun bu məsələlər ilə əlaqədar qarşılaşdırmaları, tarixi müqayisə və təhlil əsasında tədqiqi də Azərbaycan dialektologiyası sərhədlərindən kənara çıxıb biləcək qədər əhəmiyyətli olub, qiymətli məsələlərə toxunur.

Üçüncü fəslin sintaksis hissəsində yığcam şəkildə bəzi zəruri və əhəmiyyətli sintaktik məsələlərdən bəhs edilmişdir.

Dissertasiyanın 370 səhifəlik bir hissəsini "Leksika" adlanan IV fəsil təşkil edir. Bu fəslin özü də "Şimal-qərb şivələrinin leksik xüsusiyyətləri", "Etnoqrafik əlamətlər", "Folklor nümunələri", "Mətnlər" kimi bölmələrdən ibarətdir.

Bu hissənin lap əvvəlindən praktik şəkildə həqiqi leksikoloji tədqiqatın çətinliklərini özü göstərir. Müəllifin əsas xidməti Azərbaycan dili şivə leksikasının şimal-qərb layını ustalıqla, ağır zəhmətlə qaldıra bilməsindəndir. Türk dilləri və monqol dili ilə aparılan müqayisələr əsasında müasir dilimizdə leksik-semantik cəhətdən fərqli xüsusiyyətlərə malik olan bir qrup sözün etimoloji tədqiqi həmin sözlərin inkişaf yolu haqqında aydın təsvür yaradır. Bu hissədə digər şivələrdə çox az təsadüf olunan, müəllifin çox yaxt yalnız bir türk dilində rast gəldiyi sözlərin lüğəti də verilmişdir. Belə sözlərə digər türk dillərində təsadüf edilməməsi, müəllifin qeyd etdiyi kimi, ayrı-ayrı dillərə məxsus lüğətlərin dil materialı əhatə etmə imkanı ilə də (yəni tam əhatə edə bilməməsi ilə) bağlı ola bilər.

Bəzi qeydlər şivə leksikasının sinonim zənginliyini göstərir. Bəzi ifadələr, toponim və etnonimlər, keçmiş yaşayış yerlərinin adları, adətlər və ayinlər haqqında qeydlər və faktlar fonunda bu ərazidə yaşayanların qədim tarixi təsdiq edilmiş olur. Haylələr və lilyaylar, sadılar, bayatılar, tapmacalar, atalar sözləri və məsəllər, məhni dil tarixisi ilə yanaşı, folklorşünas və etnoqrafik üçün də maraqlıdır. Mətnlər, müsahibə aparılmış şəxslərin adları, onların yaşı və müsahibə tarixi bəzi qiymətli faktların təsədüfiliyi

ehtimalını aradan qaldırmış olur. Bu hissənin əsasını təxminən 180 səhifəlik lüğət təşkil edir. Bu lüğət min ildən artıq bir dövr ərzində qorunub saxlanmış dil materialının sistemli tədqiqi olub, elm aləminə qiymətli hədiyyədir.

Dosent A.Hüseynovun "Azərbaycan dilinin şimal-qərb şivələri" adlı dissertasiyası yalnız faktlarla zəngin deyildir. Müəllifin tədqiqat üsulu, dil faktlarına obyektiv münasibəti, dərin və ümumiləşdirici təhlili, zəngin elmi ədəbiyyatdan tənqidi şəkildə istifadə bacarığı dissertasiyanın elmi dəyərini artıran cəhətlərdir.

Dissertasiyanın əvvəlində verilmiş transkripsiya şivələrin fonetik xüsusiyyətlərini dəqiq şəkildə əks etdirir. Hər fəslin sonunda verilmiş ümumiləşdirici nəticələr və ədəbiyyat göstəricisi həmin fəsillər haqqında təəssürati bir növ tamamlayıcı vasitə rolunu oynayır.

Bütün bu qeydlərdən aydın olur ki, dosent A.Ə.Hüseynovun "Azərbaycan dilinin şimal-qərb şivələri" adlı dissertasiya işi hazırdır və doktorluq dissertasiyasının tələblərinə tamamilə cavab verir. Əsər müdafiəyə buraxıla bilər.

Dissertasiyanın asanlıqla düzəldilə bilən bəzi nöqsanları da vardır.

Qərar:

1. Dosent Azər Əliş oğlu Hüseynovun "Azərbaycan dilinin şimal-qərb şivələri" adlı əsəri doktorluq dissertasiyasının tələblərinə tamamilə cavab verir. Dissertasiya hazır hesab edilən və müdafiəyə buraxılsın.
2. Avtoferat dissertasiyanın məzmununu, əsərin, əhatə edir.
3. Çap olunmuş məqalələr dissertasiyanın əsas hissələrini əhatə edir.
4. Kafedra rəsmi oppnentliyə aşağıdakı yoldaşları məsləhət bilir:
 - a) akademik M.Ş.Əlişiyev;
 - b) professor E.V.Sevortyan;
 - v) filologiya elmləri doktoru R.C.Məhərrəmov;
 - q) professor T.İ.Hacıyev.

V.I.Lenin adına API-nin Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının müdiri:

Professor Ə.M.Dəmirçizadə
Katib: dosent Q.S.Kazımov

Həç bir ray zəngin bir əsərin keyfiyyətini tam şəkildə üzə çıxara bilməz. Eləcə də yuxarıdakı yazı Azər müəllimin illərlə çəkdiyi zəhməti, kəlmə-kəlmə aradığı, gözlerini silərək yenidən nəzərdən keçirdiyi şivə materialları əsasında ortaya çıxardığı bu əsərin qiymətini tam və bilməzdi. Lakin hələ o vaxt bizim səmimi istəklə əhatə etdiyimiz o məsələlər də həmin dövürün tələbləri əsasında yazılmış bu əsərin dəyərini təsvür etmək üçün kifayət idi.

İndi Azər müəllim 85-in içərisindədir. 82-ni keçən 90-ı da keçər. Biz də bu ümidlə, bu arzu ilə s ö h b ə t i m i z i bitiririk.

**Qəzənfər
KAZIMOV,
professor.
17.11.06
"Kredo" qəzeti
№52 (413)
16.12.2006-ci il**

